

EASTERN MADRASAS AND HADITH

Halil AKDOĞMUŞ *

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, halilakdogmus95@gmail.com, Orcid: 0009-0008-2859-891X

Received Date: 14.03.2025 Revised Date: 21.04.2025 Accepted Date: 06.05.2025

Copyright © 2025 Halil AKDOĞMUŞ. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

Throughout Islamic history, science and centers of knowledge have always been in demand. The first science whose method and procedure were systematized in terms of science is Hadith and its methodology. Hadiths have been transmitted to subsequent generations as oral and written materials, starting from the first generation of the Companions. The transmitted hadiths have been systematized, compiled and classified as a result of meticulous and diligent studies. The hadiths compiled since the early periods of Islam have been studied and memorized in different times and places. At the forefront of these places are undoubtedly the madrasahs, which are among the founding elements of Islamic civilization. Although madrasahs have various functions, they have undertaken the duties of preserving, memorizing and defending the transmitted sciences in particular. Numerous large and small madrasahs have been established throughout history in the Islamic world. One of these established madrasahs is the Eastern Madrasahs, which are located within the borders of our country and have met the scientific needs of the region in which they are located throughout history. In this study, the relationship between Eastern madrasahs and hadith and the place and importance of hadith in Eastern madrasahs is emphasized. In addition, the mastery of hadith and the methodology of hadith by the lecturers and their perspectives on hadith in today's world are discussed. In addition, the works written by regional scholars and lecturers on hadith and the methodology of hadith are briefly introduced.

Keywords: Hadith, science, madrasah, eastern madrasahs, scholar, jurisprudence

DOĞU MEDRESELERİ VE HADİS

ÖZET

İslam tarihi boyunca ilim ve ilim merkezleri hep rağbet görmüştür. İlim anlamında usulü ve metodu sistemleştirilen ilk ilim ise Hadis ve usulü hadis olarak karşımıza çıkmaktadır. Hadisler ilk nesil olan sahabeden itibaren gerek sözlü-şifahi gerekse yazılı malzeme olarak sonraki nesillere nakledilmiştir. Nakledilen hadisler titiz ve gayretli çalışmalar sonucunda sistemleştirilmiş, tedvin ve tasnife tabi tutulmuştur. İslam'ın erken dönemlerinden itibaren tedvin edilen hadisler farklı zaman ve mekanlarda mütalaa edilip hıfzedilmiştir. Bu mekanların başında ise şüphesiz İslam medeniyetinin kurucu unsurlarından olan medreseler gelmektedir. Medreseler çeşitli fonksiyonlara haiz olmakla birlikte özellikle nakli ilimlerin korunması, ezberlenmesi ve savunulması görevlerini üstlenmiştir. İslam dünyasında tarih boyunca irili-ufaklı sayısız medrese kurulmuştur. Kurulan bu medreselerden biri de ülkemiz sınırları içerisinde yer alan, tarih boyunca bulunduğu bölgenin ilmi ihtiyacını karşılayan Doğu medreseleridir. Çalışmada Doğu medreselerinin hadis ve usulü hadis ile münasebeti, Doğu medreselerinde hadisin yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra müderrislerin hadis ve usulü hadise vukûfiyetleri, günümüz dünyasında hadislere bakış açıları ele alınmıştır. Ayrıca bölge alimleri ve müderrislerin hadis ve usulü hadise dair kaleme aldıkları eserlerine de değinilerek kısaca tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, ilim, medrese, doğu medreseleri, alim, fıkıh

1. GİRİŞ

Karahanlı, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde bu ilim merkezlerine medrese ismi verilmeye başlandı. Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün kurmuş olduğu Nizamiye adı ile İslam dünyasında ün salmış olan medreseler zirve dönemlerini yaşamıştır. Birçok alim talebe yetiştiren, sayısız eser te'lif edebilme yeteneğine haiz müellif yetiştiren medreseler Osmanlı döneminin sonlarına kadar varlıklarına devam ettirebilmişlerdir. Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra teceddütten uzak, klasik eğitiminde ısrar eden medreseler, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte resmi olarak tarih sayfalarında kendilerine ayrılan tozlu raflarda yer almaya başladılar. Medreseler resmi olarak kapatılsalar da Kuran kursu-vakıf gibi isimler adı altında faaliyetlerini devam ettirme gayreti içinde olmuşlardır. Özellikler Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde halen faaliyetlerine devam eden irili ufaklı birçok medreseden söz etmemiz mümkündür. Makale çalışmamızda halen eğitim öğretim hizmeti veren doğu medreseleri, medresenin faaliyetleri, özellikle hadis ilmindeki konumu, verilen hadis dersleri, müfredatları, okutulan hadis dersleri, varsa neşredilen hadis alanındaki eserler, hadis ilmine katkıda bulan alimler, müderrisler ve eserleri üzerinde durulacaktır.

1.1. Başlıca Doğu Medreseleri

1.1.1. Norşin Medreseleri

Doğu Anadolu bölgesinin ilim-irfan yurdu olmasında katkısı bulunan, kuruluşundan günümüze kadar yüzlerce talebe mezun edip onlarca müderris yetiştiren, bölgenin önde gelen geleneksel medrese sisteminde hizmet veren eğitim kurum ve kuruluşlarından biri hiç şüphesiz Norşin medreseleridir. Nitekim Norşin medreselerinin temeli yaklaşık 12.yy'da Selçuklu Devleti tarafından Bitlis ili sınırları içerisinde inşa edilen İhlasiye medreselerine dayanmaktadır.(Kemaloğlu, 2015: 71) İhlasiye medreselerinin kuruluşundan sonraki ilerleyen süreçte bölgesinde irili-ufaklı birçok medrese de inşa edilmeye başlanmıştır. Norşin medreseleri de kurulan bu irili-ufaklı medreselerden biri olarak eğitim hizmeti vermeye başlamıştır.

Günümüzde Bitlis ili sınırları içerisinde yer alan Norşinin geçmişi çok eskilere dayanan kadim bir medeniyettir. Bugünlerde Güroymak olarak ismi değiştirilen Norşin, 1987 yılına kadar Ermenice Yeniköy (Norşen/Norşin) anlamına gelip Ermenilerin yerleşim yerlerinden biri olma özelliğine sahiptir (Teyfur 2021: 12) Her ne kadar ilçenin ismi Güroymak olarak değiştirilmiş olsa da ilçe içerisinde bulunan medresenin ismi değiştirilmeyip, Norşin medreseleri olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Günümüzde Güroymak ilinin Esentepe mahallesinde yer alan medresenin asıl kurucusu ve ilk müderrisi sayılan Şeyh Abdurrahman Tâgî'dir. (Baz 2014: 106)İsmen yaklaşık 1875 yılında faaliyete geçen Norşin medreseleri klasik İslami ilimlerin yanında tasavvufi yönü ile de baskın olup bölgede irşad görevi üstlenmektedir. Tarikatta Nakşibendi olan Norşin medreseleri Halidi kolunun önemli temsilcisi konumundadır.

Norşin medreseleri günümüzde birçok şubesi ile eğitim hizmeti vermeye devam etmekte olup ilk ve merkez şubesi olan Şeyh Abdurrahman Taği döneminde kurulan küçük ve mütevazı bir yapıya sahip olan medrese tek katlı ve derslik halinde inşa edilmiştir. Daha sonraki süreçte artan talep ve rağbet doğrultusunda Şeyhin çocukları tarafından eklem ve genişletmeler ile medrese modern bir görünüme kavuşmuştur. Günümüzde medrese Şeyh Masum medresesi diye anılan medrese beş kattan oluşmakta ve caminin avlusunda büyük bir cami de inşa edilmiştir. Halihazırda hafızlık eğitimi gören talebeler dahil toplamda yüz öğrenciye klasik İslami ilimler eğitimi verilmektedir. (Ürek, 2020: 213)

Norşin medreselerine bağlı olan bir diğer medrese de 2008 yılında hizmete açılan Şeyh Muhammed Halid medresesidir. Bu medrese de üç katlı olup ilim talebelerine klasik usulde eğitim hizmeti vermeye devam etmektedir. Medrese geçtiğimiz yıllarda vefat eden

Şeyh Abdurrahman Çevik (v.2020) tarafından açılmış ve yine baş müderrisliği şeyhin kendisi ifa etmekteydi. Şeyh Abdurrahman'ın vefatından sonra medrese medresenin idaresi Molla Sabahattin Turgut tarafından idare olunmaktadır. Günümüzde varlığını sürdüren medreselerin hepsi Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kursu ismi ile eğitim ve öğretim hizmetlerine devam etmektedirler.

Norşin medreselerinde tedrici bir eğitim esas alınmış, ezberlenen metin veya dersler sonraki dersler için de basamak mahiyetindedir. Bu eğitim metodunda ise belli başlı esas ve ilkeler düstur edinilmiştir. Bu esaslar arasında takrir (dersi anlatma), mütalaa (dersi anlayarak, tahlil ederek okuma), metin ve ibare ezberleme, soru cevap, tartışma-müzakere, not tutma ve birebir eğitim gibi örnekler zikredilebilir. Norşin medreseleri kuruluşundan beri bulunduğu coğrafyada sadece talebe ve müderrislerin eğitimi ile sınırlı kalmamış, yaşadığı coğrafyayı ıslah edici sosyal bir rol de üstlenmiştir. Zira halk bölgedeki şeyh, molla ve alimlere saygıda kusur etmeyip, sözlerini dinler, danışılması gereken konularda medrese hocalarına ve alimlere danışırlar. Doğu ve güneydoğu bölgelerindeki kan davaları, arazi-toprak kavgaları, aileler arasındaki kız alıp verme ve miras gibi dini hukuki sorunların giderilmesinde medreseler ve müderrisler söz sahibi mercii konumunda olup sosyal rol üstlenmişlerdir.

1.1.2. Tillo Medreseleri

Dini eğitim kurumları içerisinde Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin ilmi anlamda besleyen, kuruluşundan günümüze kadar binlerce talebe ve yüzlerce müderris yetiştiren medreselerin öncülerinden bir diğeri de ismi ile nam salmış olan Tillo medreseleridir. Tillo, günümüzde Siirt ili sınırları içerisinde yer alan, il merkezine yaklaşık sekiz kilometre uzaklıkta bulunan ilçe, Süryanice bir kavram olup “Yüksek Ruhlar” manasına gelmektedir.(Keser, 2017: 10) Yaklaşık beş bin nüfusu olan Tillo'nun ilçe olmadan evvelki ismi Aydınlar beldesi olarak da bilinmektedir. Nüfusunu çoğunluğunun Arap uyruklu vatandaşlardan oluşan Tillo geçmişten bugüne medreseleri ve Arap diline vukufiyeti olan talebe ve müderrisleri ile şöhrat bulmuştur. Halkın çoğunluğunu Kürt-Arap nüfusu teşkil etmesi hasebiyle ilçe geneli mensup olunan mezhep Şafii mezhebi ve tasavvufi olarak bağlı bulundukları tarikat ise Kadiri veya Nakşibendiyye tarikatlarıdır. Günümüzde Tillo medreseleri denilince akla iki medrese gelmektedir. Bunların ilki Şeyh Bedrettin tarafından idare olunan ve yaklaşık iki yüz talebeye hizmet veren, Şafii ve Kadiri çizgisini benimseyen, ismini de kurucusundan olan Memduhiyye medreseleridir.

Tillo medreseleri merkezini teşkil eden bir diğer önemli medrese ise Mücahidiyye medreseleridir. Tillo Mücahidiyye medresesinde bugün yaklaşık olarak beş yüz talebe ilim tahsil edebilmektedir. Mücahidiyye medresesi altmış yıla yakın kesintisiz olarak Siirt'te eğitim hizmeti sunmaktadır. Mücahidiyye medresesinin asıl kurucusu Molla Burhaneddin olup medreseyi 1958 yılında hizmete açmıştır. (Ekinci, 2016: 249) Molla Burhaneddin kurucusu olduğu halde medreseye kendi ismini vermemiş, dedesi Şeyh Mücahide nispeten Mücahidiyye medresesi olarak anılmasını sağlamıştır. Mücahidiyye medresesi günümüzde yaklaşık elli müderris ile klasik islami usulde eğitim hizmeti vermektedir. Dersler Arapça gramer ve Kur'an-ı Kerim ağırlıklı olup, ilerleyen dönemlerde medrese müfredatına göre akli ve nakli ilimler de ihtisas düzeyinde tahsil edilmektedir. Ayrıca Mücahidiyye medresesinde hemen hemen her gün ikindi namazlarının akabinde baş müderris Molla Burhaneddin öncülüğünde Nakşibendiyye tarikatı usulünde müderris ve talebeler eşliğinde hatme yapılmaktadır (Kayhan. 2014: 78). Tillo medreselerinin isimleri her ne kadar medrese olarak yaygınlık kazanıp böyle telaffuz edilse de 2012 yılında yapılan düzenlenme ile medrese statüsü taşıyan kurum ve kuruluşlar Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanmış ve

medreseler Kur'an Kursu çatısı altında eğitim hizmeti vermeye devam etmişlerdir. (Keser, 2017b)

1.1.3. Ohin Medreseleri

Doğu Anadolu bölgesinin önde gelen eğitim kurumlarından bir diğeri de Ohin medreseleridir. Ohin, Bitlis ilinin Mutki ilçesine bağlı eski adı olan Ohin, yeni adı ise Koyunlu olarak değiştirilen köyün adıdır. Ohin yani Koyunlu köyü ilçe merkezine 18 km, il merkezine ise 38 km uzaklıkta yer alan tipik Doğu Anadolu köylerinden biridir. Ohin köyünü bulunduğu bölgenin ilim merkezi haline getiren hareket medresenin ilk kuruluş tarihi olan 1887 yılı olarak bilinmektedir. Ohin medresesinin kurucusu sayılan Şeyh Fethullah Verkânisi (v.1901) dir. Şeyh Fethullah ilim tahsilini bir diğeri ilim dergâhı olan Norşinde tamamlamış ve Ohin'e gelerek ilmi faaliyetlerde bulunmak üzere mütevazı bir medrese açmıştır. Açıldığı tarihten bu yana binlerce talebe ve yüzlerce müderris yetiştiren Ohin medresesi zamanla siyasi çalkantılı dönemlerin yaşanması sebebiyle ara ara kapatılmış olsa da ilim ve ilim talebelerinden vazgeçmemiş, azanların Arapça olarak okunmasının ve İslami eğitim veren medreselerin yasaklandığı dönemlerde dahi eğitim hizmetini kesintiye uğratmamak için mücadele vermiştir. (Tayşan, 2019: 24)

Başlangıcında kısıtlı imkanlar dahilinde ahşap malzemeden oluşan iki katlı basit-mütevazı bir bina halinde eğitim sunmaya başlayan Ohin medresesi, günümüzde modern yapısı, geniş çalışma alanları, yaklaşık 400 talebenin yatılı olarak konaklayabileceği dört katlı binası ile 2016 yılında baş müderris Şeyh Fethullah Ayte öncülüğünde hizmete açılmıştır. Ohin medreselerinin ünü Bitlis ili sınırları içerisinde sınırlı kalmamış ülke genelinde birçok şubesi ile hizmet vermeye devam etmektedir. Diğer illerde açılan şube sistemi ise Ohin medresesinden mezun olup icazet alan gayretli müderrislerin atandıkları il veya ilçelerdeki resmi görevli olarak Kur'an kursu-medrese adı altında yeni şubeler açması şeklindedir. Bugün tespit edilebilen Bitlis, Van, İstanbul, Ankara, Diyarbakır, Malatya, Siirt, Bursa, Kahramanmaraş, Urfa, Bolu, Konya, Mardin, Manisa ve Muş olmak üzere yaklaşık yirmi üç şubeden oluşan Ohin medreseleri her geçen gün daha da artmakta, talebe yetiştirip ilmi mirası kesintisiz olarak sürdürmektedir. (Bilen, 2019: 24)

1.2. Doğu Medreselerinin Karakteristik Özellikleri

Birincisi, talebe ve müderris arasındaki eğitim zorunluluktan ziyade gönüllülük esasına dayalıdır. Talebe ilk etapta medreseye ayak uydurma konusunda zorlansa dahi bu zorlanma medresenin eğitimi veya müderrisler tarafından uygulanan icbârî yaptırımdan dolayı değil bilakis talebenin medreseye alışma ve aidiyetinden kaynaklı geçici bir süreçten ibarettir (Demir, 2021: 1683).

İkincisi, başta seyda-molla ve müderrisler olmak üzere medresedeki her görevli bilgisinden ziyade yaşantısı ile talebe ve yöre halkına örnek olduğunun bilinci ile hareket etmektedir (Yılmaz, 2017: 147).

Üçüncüsü, medreseler sadece birer eğitim kurumu olarak salt bir eğitim müfredatı sunmaz bunun yanında eğitsel-sosyal yönleri ağır basan aktiviteler ile talebelerin yoğun ders dönemlerinde nefes alma olanakları da sunmaktadır (Alavi, 1988: 9).

Dördüncüsü, doğu medreselerinde eğitim müfredatı genel hatları çizilmiş olsa da öğrenciler için zaman açısından bir sınırlamaya gidilmez. Toleranslı ve esnek bir yapıya sahiptir. Diğer bir ifade ile ders ve sınıf atlama biraz daha talebenin gayreti-başarısına bırakılmış, hırslı-azimli bir talebe kısa sürede medrese müfredatını bitirip bir üst sınıfa geçip dönemleri bitirip icazet almaya hak kazanabilir (Berkey, 2014: 33).

Beşincisi, doğu medreseleri klasik İslami eser ve ibare ezberi ile bilinen müfredatına haiz olmakla birlikte bu ezber salt bir okumadan ibaret olmayıp okuma ve ezberlenen metin

ve ibarelerin mefhum ve maksadını da önceleyen bir eğitim sistemine sahiptir (Fisher vd., 1968: 2017).

Altıncısı, doğu medreseleri temelde eğitim odaklı kurulmuş olsalar da sadece bu vazife ile yetinen klasik bir kurum olmakla sınırlandırılmış bir kurum olmayıp yöre halkı üzerinde de ciddi söz sahibi konumunda olup toplumsal ve sosyal sorunların çözüm mercii bir rol üstlenen bulunduğu coğrafyada başta medrese molla ve seydaları olmak üzere sözlerine itibar edilen bir kurumdur (Halm, 1997: 71).

Yedincisi, doğu medreseleri de tıpkı diğer medreseler gibi yatılı imkân sunmakla öğrencilerin yeme-içme-barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayıp talebeleri ve ailelerini bir nebze de olsa maddi yükümlülüğünden kurtarmış olmaktadır. Böylece talebelerin maddi kaygı gütmeksizin derslerine daha iyi odaklanıp maksimum verim almayı sağlamaktadır. Yine imkanlar doğrultusunda ihtiyaç sahibi veya başarılı talebelere burs konusunda da destek vererek talebeleri ilme ve medreseye olumlu bağlılık göstermeleri de hedeflenmiştir.

Sekizincisi, doğu medreselerinde eğitim süresi genellikle sekiz ile on yıl arasında değişen bir süreyi kapsamaktadır. Bu süre daha çok talebenin gayret ve başarısı ile paralel olduğu için kısabilir veya talebenin başarısızlığı neticesinde uzayabilmektedir.

Dokuzuncusu, talebenin medreseye kaydı yapıldıktan sonra hangi hocadan hatta hangi medreseden ders alaca son derece demokratiktir. Nitekim öğrenci hangi hoca ile başlamışsa illa o hoca ile eğitime devam edecek diye bir kaide bulunmamaktadır. Öğrenci dönem boyunca hoca ve medrese değiştirme hakkına sahiptir.

Ve son olarak, öğrenciler genellikle ibare-metin ve Kur'an-ı Kerim ezberlerini kendilerine ezber için tahsis edilmiş, on-on beş metre uzunluğunda çok amaçlı bir salon gibi olan mekanlarda hızlıca yürüyerek yapmaktadırlar.

1.3. Doğu Medrese Sisteminde Kullanılan Belli Başlı Kavramlar

1.3.1. Müderris: (Hoca)

Müderris, medresedeki bütün dersleri tedris etmiş, hocalık yapma meziyetine haiz olan icazet alan hocalar için kullanılan kavramdır. Medresede belli ücret karşılığında ders verir, ücretleri medrese kurucuları ve banileri tarafından ödenir.

1.3.2. Seyda: (Baş Müderris)

Müderris olan hocadan daha da yetkin ve bilgilidir. Baş müderris olarak tanımlanabilir. Seydalık belli bir makamı temsil eder ve talebeler bu makama ermiş hocalarına seyda/seydama diye hitap eder. Seyda talebelerin eğiti-öğretimi ile sorumlu olduğu gibi talebelerinin yeme-içme-barınma gibi temel ihtiyaçlarından da mesuldür.

1.3.3. Seyday-ı Mazin: (Büyük Hoca, Şeyh)

İlmî-i olarak medrese sistemimdeki en yüksek mertebedeki hoca için kullanılan tabirdir. Bölgede söz sahibidirler. Otoriteleri elde ettikleri ilimden kaynaklanmaktadır. Bu makamdaki bir hocanın, Seyda makamına ermiş onlarca talebe yetiştirmiş olabilir. Yetiştirilen bu talebeler çeşitli mekanlarda ders eğitim verebilir, yeni medreseler açabilir. Genellikle tebliğ ve irşad faaliyetlerini yürütürler (Yılmaz, 2017: 144).

1.3.4. Mele:

Müderrislik makamına yakın olan talebeler için kullanılır. Mele kavramı doğu ve güney doğuda her ne kadar 'imam' kavramı yerine kullanılsa da medrese sisteminde 'mele' belli başlı dersleri tedris etmiş veya son sınıfta olup icazet almaya yakın olan talebeler için kullanılan bir kavramdır (Turan, 1947, s.202-203; Gül, 1997: 13).

1.3.5. Mihr: (Asistan/Danışman)

Mihr kavramı aslında hoca ile talebe arasındaki iletişimi sağlayan görevliye denir. Mihrler medrese sistemindeki iç işlerle meşguldürler. Talebenin yeterlilik ve ders durumları hakkında hocasına rapor verir. Mihrler aynı zamanda talebelerin ekonomik ve ailevi

durumlarına da hakimdirler. Talebeleri yakından tanır ihtiyaçlarının giderilmesinde köprü vazifesi görürler. Talebe her işini mihre danışır, mihr de danışılan kısımları seydaya arz eder (Kazıcı, 2010: 28).

1.3.6. Talib:

Belli seviyeye ulaşmış olan ilim talebesine verilen isimdir. Talib derslerine devam ederken aynı zamanda kendinden sonraki talebelere de belli konularda ders verebilir, çeşitli müzakerelerde bulunabilecek seviyededir. Genellikle Molla Cami'nin belli eserlerine kadar okuyan talebeler için kullanılır (Chamberlain, 2009: 104, Aydın vd., 2018: 176).

1.3.7. Faki:

Faki, talipten ilmi olarak görece daha az yetkinlikte olan talebeler için kullanılan kavramdır. Fakiler medrese sistemindeki bazı belli görevleri üstlenebilirler. Temizlik-nöbet gibi görevler örnek olarak zikredilebilir (Creswell, 1920: 39).

1.3.8. Haris: (Güvenlik)

Güvenlik/koruyucu gibi anlamlara gelen haris, genellikle medreselerdeki gece nöbetlerinden sorumlu olan görevliler için kullanılan tabirdir. Teheccüt namazı ve sabah namazı gibi ibadetlerin ifasında uyuyan öğrencileri uyandırmak gibi vazifeleri de üstlenirler.

1.4. Doğu Medreselerinde Eğitimin Sistemik Yapısı

Medreselerde eğitim belli başlı eğitim safhalarından oluşmaktadır. Bu eğitim safhaları Milli eğitimdeki gibi resmi olarak ilan edilmemiştir. Medreseden medreseye yöreden yöreye bu eğitim safhaları değişiklik arz etse de genel hatlarıyla doğuda hizmet veren medreselerin eğitim safhaları sistemik olarak birbirine paralellik göstermektedir. Bu eğitim merhaleleri yedi dönem başlıkta sıralamak mümkündür (Yılmaz, 2017: 147):

1.4.1. 1.Dönem (Hazırlık Safhası):

Medrese eğitimindeki en temel-başlangıç düzeyindeki merhale olan hazırlık safhası, talebenin Kur'an-i Kerim öğrenmesi-okuması ile başlamaktadır. Kur'an öğretimiyle birlikte Arapça'ya da giriş yapılmış oluyor, zira Arap alfabesinin öğrenimi ile eğitim başlamış oluyor. Kur'an okutma ve öğretme metodunun yanında kısa kısa da olsa itikat, ahlak ve ibadete değinilir, öğrenci için temel konular başlamış olur.

Hazırlık safhası dediğimiz birinci dönemde Kur'an eğitimi dışında belli başlı eserler de okutulur. Bu eserler arasında Molla Halil Siirdi'nin (v.1843) akaid ve ilmiyal konularının ele alındığı Kürtçe meşhur manzum eseri olan Neçul Enam fi'l-Akaid, Şeyh Ahmed Hani'nin (v.1707) Arapça-Kürtçe sözlük türünün ilk örneği Nubahara Bıçukan ve Şeyh Fethullah Verkanisi'nin (v.1899) çocuk veya hazırlık merhalesindeki talebeler için yazmış olduğu Kürtçe manzum eser olan Akida İmanı gibi eserler zikredilebilir.

1.4.2. 2.Dönem

Eğitimin artık dil bilgisi kaideleriyle yoğunlaştığı dönemdir. İlk öğrenim düzeyi de denebilir. Bu safhada eğitim sarf ve nahiv ilmiyle başlamaktadır. Bilgiler basit düzeyde ve ezber mahiyetinde verilir. Metinlerin ezberlenmeye başlandığı dönemdir. Ezberlenen metinler sarf ve nahiv gibi gramer açıdan incelenir, kaidelere uygunluğu ele alınır. Kelime ve cümle i'rabları üzerinde durulur, tafsilata girilmeden yüzeysel kaideler üzerinde durulur.

Bu merhalede okutulan başlıca eserler arasında Arapça gramer yapısı ile ilgi olarak Kürtçe Tasrif, sarf ilminin temeli sayılan Emsile-Bina, dil bilgisi kaidelerini anlatan Avamil-izhar, Kürtçe Terkid ve Avamil şerhi olan Sa'dullassağır gibi eserler örnek olarak zikredilebilir. Talebeler bir taraftan bu eserleri tedris ederken diğer taraftan da metin ezberlemeye ve ezberledikleri metinleri yavaştan müzakere etmeye başlarlar.

1.4.3. 3.Dönem

Bu safhaya gelen talebelere genelde şerh mahiyetindeki eserler okutulur. Bilgiler bütüncül düzeyde verilmeye devam edilir. Tafsilattan kaçınılır. Tedrisi edilen bu şerh eserlerin açıklandığı metinler ezberlenir, gerekli görülen kısımlar müzakere edilir.

Bu merhalede okutulan başlıca eserler arasında el-Meylani'nin nahiv ilmi konusunda kaleme aldığı Şerhu'l Muğni fi-İlmin'Nahv adlı şerh eseri, Taftazani'nin, ez-Zencani'nin sarf ilmide te'lif ettiği meşhur eseri et-Tasrifu'l-İzzi üzerine yazdığı Sa'dini adlı şerh eseri, Şemseddin Sivasi'nin Arap Dili alimi olan İbn Hişam en-Nahvi'ya ait olan el-İ'rab üzerine yazdığı Hellu'l-Meakid ve Şerhu'l Katrun'Neda (İbn Hişam el-Ensari'nin nahiv ilmi konusunda ele aldığı eser) gibi eserler örnek olarak zikredilebilir. Zikredilen bu şerh eserleri tedris eden talebeler ezber ve müzakerenin yanın da kısmen de olsa mütalaa yapmaya gayret eder

1.4.4. 4.Dönem

Talebenin sarf-nahiv ve gramerde artık derinleşmesine öğrendiği, bu konuda bilen en meşhur kitapların okunduğu-okutulduğu dönemdir. Bu dönemde artık Molla Cami', Suyuti, Sa'dullah el-Berde-i ve Netaicü'l-Efkâr gibi ihtisas düzeyinde sayılabilecek alanının en meşhur eserleri tedris edilir. Bu dönemin karakteristik özelliği artık Arapça dil bilgisi olan sarf ve nahiv en detaylı şekilde tedris edilir. Müzakere ve mütalaa yapılır, bu alanda talebe yetkinlik kazanır. Talebe artık belli bir ilmi mertebeye ulaşmış sayılır, hocası ile kısmen de olsa ilmi tartışmalara dahil olur, bu tartışmaları ilerletmeye çalışır. Tedris edilen dersler kuru bilgiden, salt ezber olmaktan çıkıp, öğrendiğini anlayan ve anladığını da müzakere edebilen bir seviyeye ulaşmıştır.

1.4.5. 5.Dönem

Talebenin dil bilgisine ait sarf ve nahivi artık bitirip, mantık ilmiyle yoğunlaşmaya başladığı dönemdir. Bu dönem talebe için de dersi tedris eden hoca için de en zor süreçlerin başladığı dönemdir. Çünkü müzakere edilen metinler hoca-talebe arasında tartışılır ve öğrenci tartışmada tatmin olmak ister. Hatta öğrenci beklediği performansı hocasından göremezse hoca değiştirme gibi bir talepte bulunabilir. Bu yüzden hoca da talebe ilmi olarak en yoğun süreçleri yaşarlar.

Bu dönemde tedris edilen hemen hemen bütün kitaplar mantık ilmine ait eserlerdir. Mantık ilmine dair okutulan başlıca eserler arasında Muğni'l Tullab (mantık ilmine dair el-Muğnisi'nin yazmış olduğu eser, üzerine birçok şerh yazılmıştır), Hissemkatii (Hasan el-Kati'ye ait olan İsagoci şerhi), el-Fevaidu'l Fenari (Molla Fenari'nin İsagoci üzerine yazdığı şerh), Kul Ahmed (Ahmed bin Hızır'ın Fenari üzerine yazdığı haşiye) gibi eserler örnek olarak zikredilebilir.

1.4.6. 6.Dönem

Bir önceki dönemde hocasıyla kısmi münakaşa ve münazaralar yapan talebe artık bu merhalede hocasıyla olan münazaralarında istikrarlı ve isteklidir. Bir yandan ders almaya devam eden talebe diğer yandan da ders verme aşamasına geçmiştir. İlmi olarak kendini ispatlamaya çalışır, ilmi yetkinliği ön plandadır. Bu bölümde talebe ibarelere hakimdir ve dersinin konularına vakıftır. Bu dönem bir nevi talebelikten ziyade asistanlığın ön planda olduğu merhaleidir. Ders almaktan fazla ders veren talebe konumundadır.

Bu merhalede tedris edilen başlıca eserler Şerhu'l Risaletu'l-Vad' (el-İyici'nin dil ile varlık arasındaki ilişkisini mantık esaslarına göre derlediği eser), Risaletu'l Velediyeye (Osmanlı Ulemasından Saçaklızade Mehmet Efendi'nin ilm-i cedel konularında yazdığı eser), İsam ale'l-İstiare (İsamuddin el-İsferayni'nin, es-Semerkandi'nin el-Feride isimli beyan-cedel konularında yazdığı eser), Molla Cami'nin Lari haşiyesi örnek olarak zikredilebilir.

1.4.7. 7.Dönem

Talebenin artık mezuniyetinin olduğu evredir. Önceki dönemlerinde yoğun olarak sarf-nahiv-mantık ve beyan ilimlerini tedris eden talebe mezuniyetinin sonlarına doğru artık belagat, kelim ve fıkıh usulüne dair başlıca eserleri tedris etmeye başlar. Son merhaleye ulaşan talebeye artık talebeden ziyade hoca-müderris nazarıyla bakılır. Hazırlık ve sonraki dönemlerdeki yeni talebelere ders verir, hocalık yapar.

Bu döneme kadar ulaşabilen talebelerin tedris ettiği başlıca eserler Muhteserü'l-Meani (Sa'dettin Taftazani'nin belagat dair eseri), Şerhu'l-Akaid (Nesefi'nin Akaid adlı eserine Sa'dettin Taftazani'nin yazdığı şerh), Cem'ul-Cevami' Şerhi (fıkıh usulüne dair eser) ve son olarak da Zekiyuddin Şa'ban'ın Fıkıh Usulü gibi eserleri örnek olarak zikredilebilir.

2. SONUÇ

Yapılan araştırmalar ve mülakatlar neticesinde ulaşılan netice hadis ve usulü hadisin gerek medrese müfredatında gerekse müderrisler nezdinde önemli bir konuma haiz olduğudur. Doğru medreselerinde okutulan hadis ve usulü hadis dersleri, talebelere ezber hadis ödevlerinin verilmesi ve genellikle medrese avlusunda bulunan camilerde halka açık şekilde yapılan hadis sohbetleri sünnete önemin başlıca göstergeleri arasında zikredilebilir. Müfredattan bağımsız olarak da müderrislerin hadis-sünnet bütünlüğüne olan bağlılıkları gözlemlenmiştir.

Doğru medreselerinde müderrislerin telif ettiği eserleri ulaşabildiğimiz kadarını tezimizde tanıtmaya çalıştık. Görülen o ki müderrisler kaleme aldıkları eserlerini belli bir konu ve başlıklar dahilinde neşretmişlerdir. Çağımızın fitnesi olarak adlandırdıkları 'hadis-sünnet inkarcılığı' meselesi konusunda ayrı bir önem göstermişlerdir. Gerek el yazması olsun gerekse matbu şekilde basılan kitaplar olsun konular genellikle; fitne olarak hadis inkarcılığı, hadis inkarcılarına cevap, sünnet ve hadisin dindeki konumu, Hz. Peygamber'in (sav) teşri görevi, sünnetin hafife alınması, modern zamanda hadis ve sünnet, modernistlerin hadis düşüncesi, sahabenin adaleti, sahabeler arasındaki anlaşmazlıklar, sahabelerin hadis bilgisi, sünnetsiz İslam, hadis ve sünnetin bağlayıcılığı meselesi gibi temel sorun teşkil eden başlıklar üzerinde durdukları görülmektedir. Bu durum müderrislerin ve doğru medreselerinin hadis-sünnetin bölgedeki müdafii konumunda olduklarını göstermektedir.

REFERENCES

- Alavi, S. M. Z. (1988). Muslim educational thought in the middle ages. New Delhi: Atlantic Publishers & Distri.
- Bayram, K. (2014). "Klasik Medreselerin Kuramsal Yapısı Tillo Medresesi Örneği". Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baz, İ. (2014). "Osmanlı'dan Cumhuriyete Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman Tâgî". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* (34):106.
- Berkey, J. P. (2014). The transmission of knowledge in Medieval Cairo: A social history of Islamic education (Cilt. 183). New Jersey: Princeton University Press.
- Bilen, M. (2019). "Ohinli Şeyh Alaaddin ve Hadis Usulüne Dair Manzumesi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (37).
- Chamberlain, M. (1994). Knowledge and social practice in Medieval Damascus, 1190-1350. Cambridge: Cambridge University Press.
- Creswell, K.A.C. (1922). The origin of the cruciform plan of Cairene madrasas. l'Institut Français D'archéologie Orientale.

- Fisher, W. B., Boyle, J. A., ve Richard N. F. (Ed.) (1968). The Cambridge history of Iran (Cilt. 5). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gül, A. (1997). *Osmanlı medreselerinde eğitim-öğretim ve bunlar arasında Dâru'l-hadîslerin yeri* (Cilt. 152). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Halm, H. (1997) (2001). The Fatimids and their traditions of learning (Cilt. 2). London: IB Tauris & Co. Ltd.
- Kazıcı, Z. (2010). *İslâm eğitim tarihi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kemaloğlu, M. (2015). “11 ve 12 yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim ve Öğretim (medreseler)”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 2(5):71.
- Keser, İ. (2017). “Medrese ve Otorite: Siirt Tillo Medreseleri Örneği”. *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4(12):10.
- Keser, İ. (2017b). “Medrese ve Otorite: Siirt Tillo Medreseleri Örneği”. *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4(12):10.
- Tayşan, M. (2019). “Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi”. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Teyfur, M. (2021). “Bitlis Norşin Medresesinde Okutulan Arapça Ders Kitaplarının Tasnif ve Tahlili”. *Bitlis İslamiyat Dergisi* 3(2):12.
- Turan, O. (1947). *Selçuk devri vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-aba Vakfiyyesi ve Hayatı*, TTK Belleten, XI/42s. 202- 203.
- Ürek, İ. (2020). “Günümüz Norşin Medreselerinde Mantık Eğitimi”. *Dicle İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23(2):213.
- Yılmaz, H. (2017). *Zengî ve Eyyûbî Dimaşk'ında ulema ve medrese*. İstanbul: Klasik Yayınları.